

The Szeged Conference

Proceedings of the 15th International Conference on
Turkish Linguistics held on August 20–22, 2010 in Szeged

Edited by
Éva Kincses-Nagy and Mónika Biacsi

Technical editor
Béla Kempf

Szeged, 2012
Department of Altaic Studies

Publication of this book was supported by

New Hungary Development Plan TÁMOP-4.2.1.B

The Project named „TÁMOP-4.2.1/B-09/1/KONV-2010-0005 –
Creating the Center of Excellence at the University of Szeged”
is supported by the European Union and co-financed by
the European Social Fund.

© University of Szeged, Department of Altaic Studies, 2012.

© MTA – SZTE Turkological Research Group, 2012.

All rights reserved. No part of this book may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted in any form or by other means, electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise, without the prior permission in writing of the author or the publisher.

Printed by: FVTeam Nyomda, Szeged, Hungary.

ISBN: 978 963 306 158 9

ISSN: 0133-4239

Eski Anadolu Türkçesinde *yavu kıl-* ~ *yavu kul-* fiili

Deniz Abik*

1. Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde *yavu kıl-* ve *yavu kul-* biçimlerinde görülen 'kaybetmek, yitirmek' anlamındaki fiil dikkat çekicidir. Tarama Sözlüğü'nün *yavu kul-* içerisinde *yavu kul-* olarak verdiği tanıklar incelendiğinde, seksen dört tanıktan on beş tanığın *yavu kul-* olarak kaydedildiği görülür.

Tarama Sözlüğü'nde, bir tanık verilmiş olan Süheyl ü Nevbahar'ın Dilçin'in yayınında da Sözlük'te *yavu kul-* maddesi, beş tanıkla 'kaybetmek, yitirmek' anlamı ile verilmiştir (1991: 649). Yine Tarama Sözlüğü'nde *yavu kul-* için tanık bulunmayan Garibname'nin Yavuz yayını tarandığında, dört yerde *yavu kul-* okuyuşu görülür (2000: 3195, 6385, 6454, 7929. beyitler). Bu okuyuşlar, metin yayınında verilen harekeli Laleli nüshasındaki kullanımları ile karşılaştırıldığında, *yavu kul-* okuyuşuna imkân veren yazımlardır. Mantıku't-Tayr'da da iki tanıkta *yavu kul-* görülür (MT 3029, 3850). Tarama Sözlüğü'nde verilen *yavu kulmak* tanıklarının bir kısmında Arap harfli yazımda açıkça *qvlmq* yazılışı görülür: kaf harfinden sonra vav harfi kullanılmıştır.

*bunçalar dirile hod bilinmedi
ol ölüp dahı yavu kulunmadı* (MT 3850).

*atamız göre hem sevine seni
seni bula çün yavu kuldı beni* (SN 3895, Dilçin 1991: 460).

Bir kişi bulduk ki devesin yavu kulmuş arar (Şevahid XVI. 80)

Şirk yoluna girüp tarik-i islami yavu kuldular (Enfes XV. 518)

*Kaçan kim gördüler Ahmet yüzünü
Kamusu yavu kuldular özünü* (Fazilet XVI. 112)

Güm kerden (Fa): *yavu kulmak* (Miftah XV. 36)

Yaviden (Fa): *yavu kulmak* (Şamil XVI, 334)

Tarama Sözlüğü'nde *yavu kul-*, *yavu kıl-* maddesine gönderilerek 'kaybetmek, yitirmek' anlamları ile verilir (TS VI, 4410). Tarama Sözlüğü'nün *yavu kıl-* içerisinde *yavu kul-* olarak verdiği tanıklar incelendiğinde, 84 tanıktan *yavu kul-* olarak kaydedilen 15 tanığın tespit edildiği eserler, XIV, XV, XVI. yüzyıllara ait farklı eserlerdir; *yavu kulmak* kullanımı tek bir metne ait değildir.

2. Tarama Sözlüğü'nde *yavu* maddesi *yava*'ya gönderilir. *yava* (*yavu*, *yavi*) maddesinde ise 1. 'zayı, yitik, kaybolmuş'; 2. 'başiboş gezen, sahipsiz' anlamları ile tanıklar vardır (TS VI, 4398–4399). *yava* maddesindeki tanıklardan sadece biri *yavu*'dur: Bu tanık da Farsça *yave*'nin karşılığı olarak XVII. yüzyıl metni Genc-i Leal'den verilen tanıktır.

yavu kulmak maddesinde madde başında, *yava kulmak* da bulunur. Ancak, sadece bir

*Çukurova Üniversitesi.

tanıkta *yava kıl-* vardır (XVI, aslı *yava kılmaktır*). Bu durumda, yardımcı fiille kullanılan ismin esas olarak *yavu/yavı* olduğu görülmektedir. *yava* kelimesi, tek başına kullanımlarda görülür.

Budur ki nefsi Ankara'da yava ve beytü'l-mal emini Hacı Mevlut bin Hasan meclis-i şer'de... (Sic. A. XVI, 3,157)

Leşkerden birkaç yava varup ol kal'ayı feth etmişler. (Ta. Serl. XV.28)

Çelebi nam kimesne bir yava deve bulup getirip meclis-i şer'de şehir naibi Piri'ye teslim eyledi. (Sic. K. XV. 1, 106)

Tarama Sözlüğü'nde *yavacı* ise 'Sahipsiz, yitik, başıboş hayvan emanetçisi' anlamındadır. (TS VI, 4399)

Zikr olunan bir kısrağ ve iki bargiri Kara Hasan'a *yavacıya* teslim eyle deyü ben verdim. (Sic. A. XVI. 3, 449)

Tarama Sözlüğü'ndeki *yavu kıl-* maddesindeki tanıklardan ikisinde, kelimenin anlamı ve kökeni üzerine fikir yürütüldüğü görülür: XVI. yüzyıl metni Dekaykü'l-Hakayik'da '*yavı kılmak* ki Türki ibaretdir, aslında *yava kılmaktır*' (Deka. XVI. 73-1); diğer metinde¹ '*yave* (Fa) yütükdür, *yave kerden* (Fa) yütürmektir... *yavı kılmak* Türki ibaretdir, aslı *yava kılmaktır*' açıklamaları bulunur (TS VI, 4414).

yava kelimesi, Türkçe metinlerde ilk olarak Kutadgu Bilig'de görülür. KB'de 'heder, boşu boşuna, lüzumsuz' anlamlarındaki kelimeyi Clauson, Farsça *yava*'dan ödünçleme olarak değerlendirir (1972: 871). Tezcan (1981: 72), Farsça *yava*'nın Türkçe **yav-*'kötüleştirmek' kökünden Farsçaya geçmiş bir kelime olabileceği ihtimalini dikkate sunar. Tezcan'a göre Türkçedeki *yavgan*, *yavız*, *yavırı-*, *yavlak*, *yaman* (< **yaman* < **yavman*) kelimelerinin kökünde **yav-* fiili olmalıdır (1981: 72). Tezcan, konuyla ilgili olarak *yavgan* maddesi için Halaçça Sözlük'e (Wörterbuch des Chaladsch) de işaret eder (1981: 72). Doerfer, *yavgan* 'yavan' kelimesini Farsçada, Türkçe bir alıntı olarak değerlendirir (1975: 224: § 1925).

Tarama Sözlüğü'nde hem *yava kılmak* ve *yava kulunmak* maddeleri, hem de *yavu kılmak* ve *yava kulunmak* maddeleri, *yavu kılmak* ve *yavu kılınmak* maddelerine gönderilmiştir.

Tarama Sözlüğü'nde *yavu kılınmak* (*yava kulunmak*, *yavı kılınmak*, *yavı kulunmak*) maddesinde 16 tanıktan 7'si *yavu/yavı kulunmak* olarak görülmektedir (TS IV, 4408-4409).

Tarama Sözlüğü'nde *kendözün yavı kulmak* (*kendözün yavu kılmak*, *kendini yavu kılmak*) maddesinde de 'kendini kaybetmek, ne yaptığını bilmeyecek hale gelmek' anlamları ile 4 tanık bulunmaktadır (TS IV, 2420). Bu 4 tanıktan biri *yavı kul-* olarak tespit edilmiştir.

Hak ta'ala Musa peygambere hitab kıldı kim var azmış, *kendözün yavı kulmuş* Fir'avn'ı öğütte (Tuh. Le. XV. 184).

Mütercim Asım'ın Kamus Tercümesi'nde '*acul* kelimesinin açıklanmasında, 'İveğen ademe denür. Ve veledini *yavı kılmuş* valeh ve hayran avrata denür (III. S.1428)' açıklaması görülür (Önler 2001: 130).

1 Tarama Sözlüğü'nde bu tanık için verilen eser adı kısaltmasının açıklaması bulunmamaktadır.

Derleme Sözlüğü'nde *yava* III, *yavı* II, *yavu* III 'yitik' anlamlarıyla vardır (DS 11: 4203, 4204, 4207). *yava* II 'sürüden ayrılan hayvan', *yava* IV 'dışarıdan gelip bir yere yerleşen; işsiz' anlamlarında bulunur (DS XI: 4203).

Derleme Sözlüğü'ndeki *yavuncu* 'sığıntı' anlamındaki tek yerden derlenmiş² kelime, 'kaybolmak' ile mi 'yaklaşmak' ile mi açıklanmalıdır (DS XI: 4208). Gülensoy, kelimeyi < **yagu*- 'yaklaşmak' + *n* + *cl* olarak açıklamıştır (2007: 1093).

yavu kılmak birleşiminin yanında, Tarama Sözlüğü'nde ve diğer eski Anadolu Türkçesi metinlerinde, *yavutmak* 'kaybetmek, saklamak' (TS VI: 4417); *yavunmak* 'kaybolmak' (TS VI: 4417); *yavu varmak* (*yavı varmak*) 'kaybolmak, zayi olmak' (TS VI: 4417) sözleri mevcuttur.

İşittim öğütünü ettim yavuz

Gözüme yavundu anın gibi yüz (Süh. XIV, 83)

Dilçin bu beyitin ikinci dizesini metin yayınında 1455. beyitte "*Gözümünden tulundu şunun bigi yüz*" olarak düzeltmiştir. Bu durumda, Tarama Sözlüğü'ndeki tek *yavunmak* tanığı ortadan kalkar (Dilçin 1991: 292).

Başardı işin ü yaşurdu yüzün

Sanasın periydi yavuttu özün (SN 1584, Dilçin 1991: 301)

bunu didi vü zar zar inledi

yavu vardı vü kızı belinledi (SN 881, Dilçin 1991: 252)

altun akça mı yavu vardı aceb

ya nedür bu kayguya ahir sebeb (MT 2621)

Derleme Sözlüğü'nde, *yavuhmak*, *yavukmak* 'ısınmak, alışmak', *yavutmak* 'şaşırmak, aptalca davranmak' (DS XI: 4207, 4208) maddeleri görülür.

Doğu Türkçesi için Pavet de Courteille'nin sözlüğünde, *yavu* 'disparu, perdu' (PCourteille 1870: 540) maddesi, 'kayıp' anlamı verilir; *yava* 'pain euit dans la graisse' maddesi ise 'boş, içinde başka şey olmayan' anlamına gelebilecek ekmek için kullanımı işaret eder (bu yağlı ekmek gibi bir anlam) (1870: 542). Aynı sözlükte, *yavunmak* 'se perdre, etre perdu' 'kaybolmak' anlamında yer alırken (540) *yavmak* 'etre triture, réduit en miettes' 'parça, kırık vb.' anlamlarına gelecek bir isim olarak görülür (PCourteille 1870: 542).

Sevortyan'da *yava* kelimesi, Zenker, Pavet de Courteille, Vámbéry tanıkları ile verilir (Sevortyan II 1980: 50).

Budagov'da ise *yavu*, *yav*, *yav kılmak*, *ili yavu kılmak* ve *yavımak*, *yavuklu*, *yavuklu* kelimeleri vardır (1871: 344).

Azerice Sözlük'te, *yava* 3. 'yersiz-yurdsuz avara' olarak verilir (ADİL IV 2006: 558).

Navâiy Asarları Lugatı'nda, *yava* ve *yâva aytmak* için 'behude gap aytmak' karşılığı bulunur (NAL: 119).

Doğu Türkçesi metinlerinde *yavut-*, *yavuş-*, *yavu-* gibi fiiller ‘yaklaşmak’ anlamı ile ilgili fiiller olarak görülür (Rabguzi - Ata 1997; Nehcü'l-Feradis - Ata 1998; Harezmi Kur'an Tercümesi - Sağol 1995; Mahbubü'l Kulub - Kargı Ölmez 1993; Gül ü Nevruz - Orak 1995; Mukaddimetü'l-Edeb - Yüce 1988). Bu metinlerde *yavu* ve *yava* görülmez.

Diğer yandan, eski Anadolu Türkçesi metinlerinde *yavuk*, *yavun-*, *yavut-* gibi sözlere ‘yaklaşmak, yakın’ anlamlarının görülmediği, bunların yerine ‘kayıp’ ile ilgili anlamların tespit edildiği birçok tanık mevcuttur. Tarama Sözlüğü’nde sadece *yavuklu* (*yavuk*) maddesinde Farsça *namzed* karşılığında XVI. yüzyıl metni Şamil’de ‘maruf *yavuk* manasına’ karşılığı bulunur. Yine aynı maddede, yine Farsça *namzed* karşılığı olarak ‘ol askerdir ki mahsus bir mahalle ve semte tayin oluna ve nişanlı ve *yavuklu* kıza da denir’ açıklaması ile XVIII-XIX. yüzyıl metni Burhan-ı Katı’dan alınan tanık vardır (TS VI: 4415).

yava ve *yavu* kelimelerinin aslında farklı iki kelime olduğu düşünülebilir. *yava* ‘boş, faydasız, ...’, *yavu* ‘kayıp, yitik’ anlamları ile olmalı. Bu durumda iki kelimedeki fiil de *yav-* midir? *yava*, *yav-a* ve *yavu* da *yav-u* biçiminde mi kurulmuştur? Tezcan’ın köken açıklamasında *yavu* verisi yoktur (Tezcan 1981).

yava ‘boş, faydasız, içinde bir şey bulunmayan’ ile *yavu* / *yavi* ‘kayıp’ arasında nasıl bir anlam ilişkisi olabilir. ‘boş’, sahipsiz midir, bir şeyi olmayan buradan *kayıp*, *yitik* anlamı düşünülebilir mi? *yavu*’yu *yava*’nın /v/ etkisi ile yuvarlaklaşması mı diyeceğiz?

yavu / *yavi* ‘kayıp, yitik; sahipsiz’ sözünün *yavu-* ‘yaklaşmak’ fiili ile ilgili olabileceği *yavug* < *yawug* < *yagug* gibi bir türeviden geldiği düşünülebilir mi? Biraz anlam bilgisi yönünden zorlarsak gerçekte kaybolmuş olan mecazen Tanrı’ya yakın olandır, Tanrı’nın himayesinde diye düşünülebilirse ‘kayıp, sahipsiz’ anlamına gelen sözü *yavu-* ‘yaklaşmak’ fiilinden < *yavu-g* olarak düşünmek de mümkün olabilir.

Stachowski de *yavi* / *yavu* ve *yava* kelimelerinin ilişkili olabileceğini belirtmiştir (1998: 241; Taş 2009: 149-150).

Meninski sözlüğünde, *yav* maddesinde, *yav kılmak*, *yaukılmak*, *yavu kılmak*, *yavukulmak* maddeleri sıralanır (Meninski III: 5554). *yavukulmak*, *yaukulmak* maddesinde de *yave kılmak*, *yavıkılmak* ‘yitürmek, zayi’, karşılıkları bulunur (Meninski III: 5555). *yavi*, *yavi kılmak* maddeleri de madde başı olarak bulunur (Meninski III: 5555).

Redhouse, Lexicon’da *yavi* / *yavu* ‘lost’ maddesinde de *yave* maddesinde de ‘lost’ birinci anlam olarak ‘kayıp’ karşılığını vermiştir (1890: 2196). *yavi/yavu* maddesinde köken Türkçe, *yave* maddesinde köken Farsça gösterilmiştir.

Clauson’da *yaguk* maddesinde, ‘yakın’ anlamı dışında bir kayıta, *yawuk* için ‘yitik, belirsüz’ anlamları verilmiştir (1972: 901). Bunun muhtemelen *yok* kelimesinin bozulmuş bir şekli olduğu da kaydedilmiştir.

Divanü Lugati’t-Türk’teki *yawug* ‘sel suyunun yüksekte yuvarlandığı kaya parçası’ (Atalay DLT III: 13); *yuwug* ‘sellerin dağda yuvarlandığı kaya parçaları’ (Atalay DLT III: 164); *yuwug* (Clauson 1972: 873), *yuv-* ile ilişkilendirmiştir: ‘yuvarlanan kaya parçası’ anlamında. Bu verinin bizim kelimemizle ilgisini kurmak pek yakın görünmemektedir.

yavu, *yavi* ‘kayıp’ sözlere *yava* < *yav-a* ‘boş’ ile ve *yavu* ‘yakın’ ile aynı kökten olmadığı düşünülürse Moğolca bir alıntı olabileceği ihtimali akla gelir. Bu gözle belli kaynaklar tarandığında bir sonuca ulaşılamadı (TMEN; Sertkaya 1992; Schönig 2000).

3. *yavu* / *yavi* / *yava* sözlere kökeni ile ilgili sorunlar bir tarafa bırakılırsa, *yavu kulmak* için iki açıklama yolu düşünülebilir: Biri ve *kılmak*’lı örneklere bakılarak ilki, *kıl-*

yardımcı fiili ile birleşik fiil, diğeri *yavukul-* gibi bir türemiş fiil. *yavukul-* yapısındaki türemiş fiil için de iki türeme yolunun düşünülmesi mümkündür. Ancak, tanıklarımızın hemen hepsinde fiil, geçişli fiildir. Bu da türemiş fiil açıklamasını geçersiz hale getirmektedir.

Tarihi ve çağdaş Türk yazı dillerinde *kıl-* yardımcı fiilinin ünlüsünün değiştiği başka bir kullanım dikkati çekmemektedir. Yalnızca Anadolu ağızlarından Trabzon ağzında, bir yerde fiil kökündeki düz ünlü yuvarlaklaşmış olarak görülür (Brendemoen 2002: 186).³ Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde görülen *kıl-* fiilinin ünlüsünün yuvarlaklaşarak *kul-* oluşu, sadece *yavu* kelimesi ile birlikte kullanılmasına özgüdür. *yavu* kelimesindeki dudak ünsüzü ve yuvarlak ünlü, ilerleyici benzeşme ile yardımcı fiilin ünlüsünü geçici olarak yuvarlaklaştırmaktadır. Fiilin ünlüsünün değişmesinde, giderek *yavu* kelimesinin tek başına kullanılmaması ve hep *yavu kıl-*, *yavu kul-* kalıbında kullanılmasının rolü olduğu göz ardı edilemez. Zamanla *kıl-* fiili ile ilişki unutulur sanki başka bir yapıymış gibi algılanma söz konusu olmuştur denebilir.

İlerleyici benzeşme olabilecek kuruluşlar açısından *yavu kul-* birleşimindeki birinci öge *yavu*'nun ses yapısına benzer kelimelerle kurulan birleşikler tarandığında *tapu kıl-* örneği karşılaştırılabilir. Ancak *tapu kıl-* birleşiminin böyle yuvarlaklaşmış bir örneğine rastlanmamaktadır: *tapu kıl-* TS'de yuvarlak örnek yoktur. Kitabı'l-İdrak'ta *tapu kıl-* kullanımında herhangi bir yuvarlaklaşma bulunmamaktadır (Özyetgin 2001: 255). Yine *sagu kıl-*, *yarçu kıl-* gibi birleşiklerde de böyle bir kullanım yoktur.

Süheyl ü Nevbahar, Mantıku't-Tayr ve Ravza'daki üç tanıkta kafiye nedeniyle *kıl-* fiilinin *kul-* olduğu düşünülebilirse de diğer tanıklarda böyle bir durum görülmemektedir:

yidiğini kişi yavukulisar
virdüğünün birine on bulisar (MT 3029)

kara yüzlü Şa'luk anı bulduğın
heman gice yine yavu kuldüğün. (SN 3875)

kamu bulduklarımı yavu kuldum
Ki ta ol matlab-ı a'layı buldum (Ravza)

İkinci bir düşünüş yolu, türemiş fiil için de ilk çözüm, *yavu-* veya *yav-* fiilinin *-k-* ile genişletilmiş, kuvvetlendirilmiş bir fiil olarak kabul edilip edilemeyeceğidir. Bu düşünüşü, aynı metinlerde görülen *yavunmak* 'kaybolmak',⁴ *yavutmak* 'kaybetmek, saklamak' fiilleri de destekler. Ancak, yukarıda da belirttiğimiz gibi bir tanık dışında bütün tanıklarda fiilin geçişli fiil olması, bu düşünüşü bertaraf etmektedir.

3 Brendemoen'un, Trabzon'da Tonya'nın Kumyatak bölgesinde, kökteki /ı/ > /u/ değişimi için verdiği *kuzkardaşimdur* 'kızkardeşimdir', *Gurardiler* 'kırardılar', *kuşinGi* 'kışınki', *kuşa* 'kışa', *kuran* 'kiran' gibi tanıklar içerisinde *kulmayan* 'kılmayan' (*namaz kıl-*), *kulsa* 'kılsa' tanıkları da bulunmaktadır (2002/1: 186; 2002/2: 235). Brendemoen, bu ünlü değişiminin olduğu örneklerde, söz konusu ünlünün art damak kapanma ünsüzünü takip eden bir ünlü olduğunu belirtir. Değişimde istenmeyen /ı/ sesinin etkisi olduğu anlaşılmaktadır. Bildirinin sunuluşundan sonra Trabzon ağzındaki bu örnekleri dikkatime sunan Bert Brendemoen'e, verdiği bilgi için teşekkür ederim.

4 Tarama Sözlüğü'nde bu fiil için verilen tek tanıktaki anlamın 'kaybolmak' olması tartışılabilir. Dilçin'de, bu, 1455 numaralı beyittir: *gözümden tulundı şunun bigi / gözüme yavundi anun gibi*.

Tek tanıkta, fiil, 'kaybetmek' değil 'kaybolmak' anlamındadır.⁵ Bu tanık şudur:

Gözümden nur, gönlümden huzur yavu kılmuştur (Sır. XVI.19).

Çağatay'ın pekiştirilmiş fiillerde verdiği *-k-*'li fiillerde *-k-*'den sonra gelen *-l-* örnekleri açık olarak bulunmamaktadır. Ancak, *alk-* fiilinin *alkın-* ve *alkuntur-* şekillerinin varlığı, *-k-*'den sonra çatı ekinin gelebildiğini gösterir (Çağatay 1966: 39 vd.). Gerçi, Erdal bu konuda verdiği dipnotta Gabain'in *alk-* örneğinin *al-* köküyle ilgi kurmasını kendisinin şüphesi olduğuna değinir (2004: 228). *silk-* fiilinin Türkiye Türkçesindeki *silk-i-l-* biçimi düşünülebilir; *kırk-ı-l-*; *burk-u-l-* aynı şekilde düşünülebilir. Benzer bir örnek, *-p-* eki ile *kır-p-* fiilinin de *kırp-ı-l-* gövdesinin varlığı tanık olabilir. Erdal, *-(X)k-* ekinin dönüşlü ve geçişsiz olduğunu belirtir (Erdal 2004: 228-229).

Erdal, *bastık-* ve *bultuk-*'ta *-k-*'nin *-t-*'den sonraki son ek olduğunu, *bütker-*, *kıskar-*, *tarkar-*'da *-k-*'nin kausatif aldığını söyler (1991: 649). Yine Erdal'da bunlar için hepsi geçişsizdir ifadesi yer alır (1991: 651). Harezmi Türkçesi metinlerini inceleyen Toprak, *-(I)k-* için Erdal'ın örneklerini verir; *-k-*'den sonraki eklere ilişkin bir açıklama bulunmaz (Toprak 2005: 83-86).

Türemiş fiil için ikinci çözüm, *yavu* isminin *+k-* ile fiilleştirilmesi olabilir. Eski Türkçeden beri görülen *+k-* geçişsiz fiiller yapar (Erdal 2004: 227).

4. *kıl-* yardımcı fiili, hem alıntı hem de Türkçe isimlerin fiil olarak kullanımında eski Türkçeden itibaren sıklıkla kullanılmıştır. Tarihi ve modern Türk lehçelerinde çoğunlukla Oğuz grubu dışındaki alanlarda kullanılan yardımcı fiilin özellikle alıntı isimlerle kullanımı baştan itibaren yaygındır. Örneğin Rabguzi'nin Kısası'l-Enbiya'sında birleşik fiillerin yardımcı fiili olan *kıl-* fiilinin alıntı isimlerle oluşturduğu birleşiklerin sayısı bin beş yüz elli altıdır. Aynı eserde, *kıl-* yardımcı fiilinin Türkçe isimlerle oluşturduğu *isim + yardımcı fiil* biçimindeki birleşik fiillerin sayısı yüz otuz yedidir. Bu sayı, *kıl-* fiilinin alıntı sözcüklerle kurduğu birleşik fiillerin sayısına kıyasla oldukça azdır (Dağıstanlıoğlu 2009: 169). Bu açıdan değerlendirildiğinde *kıl-* yardımcı fiili, sanki alıntı sözcükleri fiilleştirmeye tahsis edilmiş bir yardımcı fiil kimliğindedir (Dağıstanlıoğlu 2009: 102).

Türkçenin tarihi boyunca isimden fiil yapımını inceleyen Öner, Türkçede kelime yapımının morfolojik yol (söz + ek), sentaktik yol (söz + yardımcı söz) ve semantik yol (yeni anlamlı söz + yeni anlamlı söz) olduğunu belirtir. Türkçe için başlangıçta, morfolojik yolun daha sık kullanılan bir yapım yolu olduğunu çeşitli tanıklarla verir (Öner 2006).

Öner, Türkçenin tarihi metinlerini geçmişten bugüne değerlendirdiğinde - çeşitli etkenleri de göz önüne almakla beraber - morfolojik yolun azaldığını sentaktik yolun (söz + yardımcı söz - yardımcı fiil) daha yaygınlaşması ile fiilleştirilmenin görüldüğünü söyler. Öner'e göre gelişen dillerin giderek birleşik yapılara yöneldiği yolundaki tespitler doğru sayılırsa Türkçenin sentaktik söz yapımına doğru gidişi vardır (Öner 2006: 61 vd.). Türkçede yabancı sözlerin artmasının bu yapının işletilmesini hızlandırdığı görüşünün durumun açıklanması için yeterli olmayacağını da söyler.

5 *kıl-* yardımcı fiili genellikle geçişli fiiller yapar. Ancak, bu fiille kurulan birleşiklerin özellikle isim unsurunun özelliğine göre zaman zaman geçişsiz fiiller de oluşturduğuna tanıklar vardır (Abik 2005: 15, 16, 23).

Bizim örneğimiz, Öner'in bakış açısını doğrulayacak nitelikte görünmemektedir. Ancak *yavu/yavu kıl-* birleşiminin giderek muhtemelen birinci sözün tek başına kullanımının azalması nedeniyle yapım eki ile türemiş şeklinin de kullanılmaya başlandığı iki şeklin birbirine karıştığı düşünülebilir.

Bizim örneğimiz, özel olarak Öner'in bakış açısını doğrulayacak nitelikte görünmemektedir. Ancak, yardımcı fiilin ses yapısıyla giderek önceki isimle kaynaşmaya gidişi, söz + yardımcı söz yapısının yerleşmesi olarak yorumlanabileceği gibi ekleşme, söz + ek kuruluşuna benzeşme olarak da değerlendirilebilir. Bu, kanımızca Türkçenin yapısına daha uygun görünmektedir. Eklerin kaynağının da sözler olduğu düşünülürse, yardımcı sözün – yardımcı fiilin – giderek ekleşmesi açıklamasına daha yakın olduğumuzu söylemek gerekir.

5. Sonuç

Bildiride, *yavu kul-* fiilindeki gibi *kıl-* fiilinin eldeki yuvarlak ünlülü örneklerine eklenebilecek yeni tanıkların olup olmadığı araştırılmıştır. Tarihi ve modern Türk yazı dillerinde bu kullanımdan başka kullanıma rastlanmamıştır. Anadolu ağızlarında sadece bir bölgede, farklı nedenlerle /ı/ sesinin tercih edilmediği bir yerleşim yerinde *kıl-* yerine *kul-* kullanımı görülmüştür. Yazı dillerinde başka örneklerin olmaması, yuvarlak ünlü ve dudak ünsüzü nedeniyle yardımcı fiilin, *yavu/yavu* sözüyle giderek ilerleyici benzeşmenin ve kelime kökünün anlamının unutulmasının da etkisiyle ekleşme yönünde yol aldığı ihtimalini düşündürmektedir. *yavu/yavu* ile *yava* arasındaki ilişki ve kelimelerin kökü kesin olarak henüz aydınlatılamamıştır.

Kısaltmalar ve Kaynakça

- Abik, A. D. 2005. Türkçede 'vefat' Kelimesi ve Yardımcı Fiilleri. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 14: 2, 13–28.
- ADİL IV *Azerbaycan Dilinin İzahlı Lügati* IV. Bakı: Nesimi Adına Dilçilik İnstitutu, Şerq-gerb. 2006.
- Ata, A. 1997. *Nasirü'd-din Bin Burhanü'd-din Rabguzi Kısasü'l- Enbiya (Peygamber Kıssaları)* II. Dizin. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Ata, A. 1998. *Nehcü'l-Feradis Uştmahlarning Açuk Yolu Cennetlerin Açık Yolu* III. Dizin-Sözlük. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Atalay DLT III: Atalay, B. 1986. *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi* III. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Brendemoen, B. 2002/1. *The Turkish Dialects of Trabzon Their Phonology and Historical Development I: Analysis*. Wiesbaden: Harrassowitz.
- Brendemoen, B. 2002/2. *The Turkish Dialects of Trabzon Their Phonology and Historical Development II: Texts*. Wiesbaden: Harrassowitz.
- Budagov, L. 1871. *Sravnitelny Slovar Turecko-Tatarskih Narıçıy*. Tom II. Sanktpetersburg: Imperatorskoj Akademii Nauk.
- Clauson, G. 1972. *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. Oxford: Clarendon.

- Çağatay, S. 1966. Pekiştirilen Fiiller: *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 1966 (1967), 39–50.
- Dağistanlıoğlu, B. E. 2009. *Kıyasü'l-Enbiya'da Birleşik Fiiller*. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi. Adana.
- Dilçin, C. 1991. *Mes'ud bin Ahmed: Süheyl ü Nev-bahar. İnceleme-Metin- Sözlük*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi.
- Doerfer, G. 1975. *Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen. Band IV*. Wiesbaden: Steiner.
- DS XI *Derleme Sözlüğü XI*. Ankara: Türk Dil Kurumu. 1979.
- Erdal, M. 1991. *Old Turkic Word Formation I- II*. Wiesbaden: Harrassowitz.
- Erdal, M. 2004. *A Grammar of Old Turkic*. Leiden-Boston: Brill.
- Garibname, bakınız Yavuz 2000.
- Gül ü Nevruz: Orak, B. 1995. *Lutfi'nin Gül ü Nevruz'u. Gramer-İndeksi*. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.
- Gülensoy, T. 2007. *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü. Etimolojik Sözlük Denemesi I. (A-N), II. (O-Z)*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Harezmi Kur'an Tercümesi, bakınız Sağol 1995
- Kargı Ölmez, Z. 1993. *Mahbübü'l-Kulüb. İnceleme-Metin-Sözlük*. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi.
- Kİ: *Kitabu'l-İdrak*, bakınız Özyetgin 2001.
- Mahbübü'l Kulub* - Ölmez, bakınız Kargı Ölmez 1993.
- Meninski III: Meninski, F. M. 2000. *Thesaurus Linguarum Orientalium, Turcicae, Arabicae, Persicae* III. Yay. S. Stachowski, S. & Ölmez, M. Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi. İstanbul: Simurg.
- MT: Mantıku't-tayr: *Gülşehri'nin Mantıku't-tayrı (Gülşen-name)*. Metin ve Aktarma Hazırlayan Kemal Yavuz, T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü 3131 Kültür eserleri 414: www.kulturturizm.gov.tr, e-kitap.
- Mukaddimetü'l-Edeb - Yüce, bakınız Yüce 1988
- NAL: *Navâiy Asarlari Lugati*. Tüzüvçiler: Pârsâ Şamsiev, S. İbrâhimâv, Muharrir: S. Muttalibâv, Ali Şir Navâiy Asarlarining on beş tâmligiga ilâva. 1972. Taşkent: Gafur Gulâm Nâmidagi Adabiyet va San'at Neşriyeti.
- Öner, M. 2006. Türkçede İsimden Fiil Yapımı Üzerine Notlar. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi* 3: 1, 60–76.
- Önler, Z. 2001. Mütercim Asım'ın Kamus Tercümesi'nin Sözlüksel Değeri. In: Nurettin, D. & Yılmaz, E. (eds.) *Uluslararası Sözlükbilim Sempozyumu Bildirileri 20–23 Mayıs 1999, Gazimağusa*. Gazimağusa: Doğu Akdeniz Üniversitesi. 127–132.
- Özyetgin, M. 2001. *Ebu Hayyan, Kitabu'l-İdrak li Lisani'l-Etrak. Fiil: Tarihi Karşılaştırmalı Bir Gramer ve Sözlük Denemesi*. Tengrim Türklük Bilgisi Araştırmaları Dizisi. Ankara: KÖKSAV.
- PCourteille: Pavet de Courteille, A. 1870. *Dictionnaire Turc-Oriental, destine principalement a faciliter la lecture des ouvrages de Baber, Aboul-Gazi et de Mir-Ali-Chir-Nevai*. Paris.
- Rabguzi - Ata, bakınız Ata 1997

- Redhouse, Sir J. W. 1890. *A Turkish and English Lexicon* (New Edition). New Impression 1987, Beirut: Librairie du Liban.
- Sağol, G. 1995. *An Inter-Linear Translation of the Qur'an Into Khwarazm Turkish. Introduction, Text, Glossary and Facsimile*. Part II: *Glossary*. Cambridge, Mass: Harvard University, The Department of Near Eastern Languages and Civilizations.
- Schönig, C. 2000. *Mongolische Lehnwörter im Westoghusischen*. Wiesbaden: Harrassowitz.
- Sertkaya, O. F. 1992. Mongolian Words and Forms in Chagatay Turkish (Eastern Turki) and Turkey Turkish (Western Turki). *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 1987, 265-280.
- Sevortyan II 1980: Sevortyan, E. V. 1980. *Etimologičeskij slovar' tyurkskih jazıkov II*, Moskva: Nauka.
- Stachowski, S. 1998. *Osmanlı Türkçesinde Yeni Farsça Alıntılar Sözlüğü/ Wörterbuch der Neupersischen Lehnwörter im Osmanisch-Türkischen*. Derleyip yayına hazırlayan M. Ölmez. İstanbul: Simurg.
- Taş, İ. 2009. *Süheyl ü Nev-bahar'da Eskicil Öğeler*. Konya: Palet.
- TMEN, bakımız Doerfer
- Toprak, F. 2005. *Harezmi Türkçesinde Fiil*. Ankara.
- TS IV *Tarama Sözlüğü* IV. K-N. Ankara: Türk Dil Kurumu. 1969.
- TS VI *Tarama Sözlüğü* VI. U-Z. Ankara: Türk Dil Kurumu, 1972.
- Tezcan, S. 1981. Kutadgu Bilig Dizini Üzerine. *Belleten XLV/2*, Nisan 1981, Sayı 178, 23-78.
- Yavuz, K. 2000. *Aşık Paşa Garibname* I/1, I/2, II/1, II/2. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Yüce, N. 1988. *Ebu'l-Kasım Carullah Mahmud bin 'Omar bin Muhammed bin Ahmed Ez-Zamahşari el-Hvarizmi. Mukaddimetü'l-Edeb Hvarizmi Türkçesi ile Tercümeli Şuşter Nüşhası. Giriş, Dil Özellikleri, Metin, İndeks*. Ankara: Türk Dil Kurumu.